

VAN AARDE NAAR HEMEL

DE TEMPELLIAUKION-KIRKKO IN DE FINSE HOOFDSTAD HELSINKI

PETER TIMMERMAN

Bij een kerk denken de meeste mensen onwillekeurig aan een hoog gebouw met een toren. Dat het ook anders kan laten de Finse architectenbroers Timo en Tuomo Suomalainen met de Temppeliaukion-kerk in Helsinki zien. Deze kerk ligt half verzonken in een grote rotsformatie. Nergens valt een klokkentoren te bespeuren; slechts een piepklein kruisje bij de ingang wijst erop dat het hier om een kerk gaat. Toch is het een echte kerk die vanuit de materiële aarde verwijst naar een spirituele wereld.

De Temppeliaukionkerk, in de volksmond 'rotskerk' genoemd, bevindt zich in de woonwijk Töölö, niet ver van het centrum van Helsinki. De kerk uit 1969 is omringd door appartementen van circa zeven verdiepingen hoog. Vanuit de verte kun je een glimp van de afgeplatte koepel opvangen, die echter grotendeels verscholen ligt achter een muur van natuursteen. Als je vlakbij de kerk staat, verdwijnt de koepel achter rotspartijen. Op sommige plekken, daar waar zich de entree en het bijgebouw bevinden, zijn de rotsen doorsneden met strakke betonnen façades. 's Winters, wanneer zij haast verdwijnt in maagdelijk witte sneeuw, is de kerk op z'n indrukwekkendst. Vanuit vogelvluchtperspectief ziet het gebouw er ook bijzonder uit: het oogt haast als een meteoriet die is ingeslagen in de stad. Als 's avonds binnen licht brandt, lijkt hij nog na te gloeien. De kerk is zeer populair en een van de belangrijkste toeristische trekpleisters in Helsinki. Jaarlijks aanschouwt een half miljoen mensen dit architectonische wonder.

DRIE PRIJSVRAGEN

Voor deze niet-alledaagse plek, een granieten rotsmassief midden in een woonwijk, zijn in de jaren dertig twee architectuurwedstrijden uitgeschreven. De eerste bleek onsuccesvol, zodat in 1936 een tweede wedstrijd werd georganiseerd. Een ontwerp van de Finse architect J.S. Siren, dat de derde prijs won, werd als het uitgangspunt voor de kerk genomen. Siren was in die tijd in Helsinki een beroemdheid; het imposante en strenge neoclassicistische parlamentsgebouw is bijvoorbeeld van zijn hand. Zijn inzending voor de prijsvraag bestond uit een klassieke kerk met toren. Na het opblazen van een groot deel van het rotsmassief zou deze kerk pon-

tificaal in de open ruimte komen te staan. De afgravingen voor de kerk gingen in 1939 van start. De Winteroorlog (1939–1940), waarbij de Sovjet-Unie Finland binnenviel, gooide echter roet in het eten.

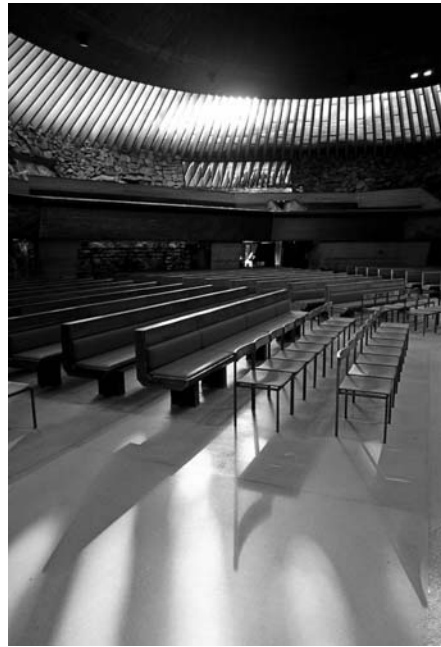
Toch niet geheel overtuigd door Sirens ontwerp besloot men om na de oorlog voor de derde maal een prijsvraag uit te schrijven. Dit keer won het architectenduo Timo en Tuomo Suomalainen. Deze broers kozen voor een geheel andere aanpak en besloten de kerk juist in de rotsen te laten opgaan, daarbij geïnspireerd door het gat dat reeds geslagen was. Dankzij deze aanpak blijft de openheid van het gebied in tact en behouden de appartementsbewoners hun geliefde uitzicht. De koepel, die vanaf straatniveau nauwelijks zichtbaar is, voegt zich met zijn zachte welfing bescheiden in de ruimte. De natuurlijke rotsformatie blijft grotendeels zoals het was, waarmee een stukje woeste natuur in hartje Helsinki behouden blijft. De bouw van de rotskerk begon op 14 februari 1968; de kerk werd ingewijd op 28 september 1969.

deels zoals het was, waarmee een stukje woeste natuur in hartje Helsinki behouden blijft. De bouw van de rotskerk begon op 14 februari 1968; de kerk werd ingewijd op 28 september 1969.

OPGAAN IN DE AARDE

De ingang van de kerk ligt iets gedraaid ten opzichte van de Frederikinkatu, de grootste straat die op het plein uitkomt, en is tamelijk onopvallend: een laaghangende betonnen luifel waaronder het donker is. Het roept een zekere nieuwsgierigheid op, omdat de entree het zicht ontnemt op de rotsen erachter, maar tegelijkertijd niets prijsgeeft van het interieur. Deze opzet is anti-monumentaal, omdat de bezoeker haast terloops het gebouw binnengaat en niet, zoals bij de meeste kerken, precies op de symmetrie-as van het gebouw. De entree vormt een uitgekiende transitiezone van de wereld van alledag naar de sacrale binnenruimte van de kerk. De strakke

vormgeving en in het bijzonder het lage plafond richten de aandacht van de bezoeker op wat er komen gaat. Het is een soort architectonische oogklep die de bezoeker alle afleiding ontnemt, waardoor hij in een geconcentreerde stemming de kerk binnengaat. Binnen keert alles zich om. De duisternis verdwijnt, want door de honderdtachtig smalle ramen valt rondom licht naar binnen. De strakke vormen zijn hier minder dominant aanwezig en worden ingezet om de ronde hoofdvorm van het interieur te accentueren. Zo voegen de banken, het altaar en het futuristische balkon zich soepel in de ruimte. Al deze interieurelementen, inclusief de garderoberekken en kaarsenhouders, zijn door de architecten zelf ontworpen. Wat verder opvalt, zijn de ruwe, ongepolijste wanden. Zij variëren in hoogte van vijf tot negen meter. Het is erg stil in de kerk, omdat de granieten rotsen alle storende geluiden van de omgeving buitensluiten. De ruwe, onregelmatige wanden blijken ook akoestisch een vondst. De akoestiek is zo voortreffelijk dat er regelmatig concerten worden gegeven of opnames gemaakt. De muren zijn niet alleen vanwege de akoestiek ruw gelaten, ook om visuele redenen. Op deze manier komt bijvoorbeeld de kleurenpracht van de diverse gesteentes het best tot uitdrukking. Ook geven de ongepolijste rotsen een oergevoel, zeker als je je realiseert dat de wand achter het altaar uit de ijstijden stamt, toen de gletsjers zich begonnen terug te trekken. Alle steen is expres onbehandeld gelaten; zo zijn op sommige plaatsen nog boorgaten van de afgravingwerkzaamheden te zien. De architecten bedachten een ingenieus systeem waardoor regenwater langs sommige delen van de wanden kan sijpelen; een prachtige symboliek natuurlijk: de sacrale ruimte die als het ware gewassen wordt. Het water verdwijnt via een rooster, dat de contouren van de rotswand volgt, weer in de grond. De belangrijkste reden echter om de wanden ruw te laten, is dat dit het gevoel oproept in een grot te zijn. Omdat er van boven voldoende licht binnen valt is dit grotgevoel nergens beklemmend, maar roept het een soort geborgenheid op. Ook wordt de sfeer in de kerk door deze constellatie verstilld, haast serene. In de TempPELLIAUKION-kerk kijk je vanuit de aarde, letterlijk omringd door graniet, op naar de hemel.

DE VERBEELDING VAN DE HEMEL

In een ring van licht zweeft boven het kerkinterieur een indrukwekkende koperen schijf. Deze schijf is bekleed met fijne koperschijps; in totaal is er tweeëntwintig kilometer strip in verwerkt. Dit geheel rust op de honderdtachtig betonnen liggers, waartussen zich de ramen bevinden. De ronding van de schijf is zuiver mathema-

tisch. Omdat deze ideale vorm in een ring van licht zweeft, raakt hij voor het oog losgekoppeld van de rest van het interieur. De koperen schijf representeert op deze manier een ideale wereld (de hemel), die de aardse realiteit overstijgt. De ring van licht vormt een soort overgangszone tussen de perfectie van een hemelse sfeer en de gebrekkige realiteit van alledag. De architecten slagen er fantastisch in om de abstracte vorm van de schijf over te laten gaan in de concrete en grillige rotsen. Om de onregelmatigheden van de rotsen te kunnen volgen, verschillen de liggers van lengte. De symboliek die hier vanuit gaat lijkt haast neo-platoons: een perfecte cirkel verliest, zodra hij met de materiële wereld in contact komt, zijn perfectie. De grondvorm van de kerk is weliswaar rond, maar lang niet zo zuiver als cirkel waar hij uit voortkomt.

Het licht in de kerk is van hoge kwaliteit, omdat het gedoseerd van boven – het wordt door de betonnen liggers gefilterd en gericht – binnenvalt. In de zomermaanden is de situatie zo uitgekiend dat het zonlicht tijdens de ochtenddienst precies op het altaar valt. Maar ook bij gedekte hemel is het licht subtiel. 's Winters ligt er een dik pak sneeuw op de ramen dat ook een wonderlijk lichtlandschap oplevert. Misschien doet de paarse bekleding van de stoelen en banken enigszins gedateerd aan; het tijdloze spel van licht en ruimte en de verbeelding van hemel en aarde doet dit snel vergeten. De architecten weten in deze kerk een spel met drie belangrijke hoofdvormen – rechtlijnig, rond en grillig – onder controle te houden. Hoe talrijk zijn niet de gebouwen waarin architecten de meest spectaculaire vormen verzinnen, maar vervolgens de regie hierover kwijt raken? In de TempPELLIAUKION-kerk is alles in balans, de vormen zitten elkaar niet in de weg, maar reageren subtiel op elkaar, zoals daar waar de betonnen liggers de contouren van de rotsen volgen. Bovendien hebben in deze kerk ook nog een afleesbare betekenis. De strakke rechte vormen van de entree en van de inrichting zou je als menselijk of rationeel kunnen interpreteren. Dit is het domein van de mens die een rationele ingreep in de natuur pleegt. De grillige vormen zijn vooral zichzelf, namelijk natuur waarin allerlei toevalsprocessen een rol spelen. De meest perfecte vorm van de cirkel, die hoog, onaanraakbaar in het licht zweeft, representeert een goddelijke realiteit.

Ir. P. Timmerman werkt bij het Studium Generale van de Universiteit Twente. Met zekere regelmaat publiceert hij artikelen op het raakvlak van architectuur en filosofie. Daarnaast is hij architectuurfotograaf.